

Viipurin Suomalaisen
Kirjallisuusseuran
toimitteita
15

HELSINKI 2005

ISSN 1236-4304

Lappeenrannan Kirjapaino Oy 2005

Kalevi Tilli

SIGISMUNDIN JA KAARLE-HERTTUAN TAISTELU RUOTSI-SUOMEN KRUUNUSTA RATKAISTIIN VIIPURISSA

Kohta venäläisten kanssa käydyn pitkän sodan ja vuonna 1595 solmitun Täyssinän rauhan jälkeen Ruotsi-Suomen valtakunta joutui poikkeuksellisen vaaralliseen tilanteeseen, mikä aiheutui maan omista sisäisistä ristiriidoista.

Juhana III:n kuoleman jälkeen syntyi riita siitä, kenelle Ruotsin kruunu kuuluu. Juhana III:n poika Sigismund nousi heti isänsä kuoleman jälkeen Ruotsi-Suomen kuninkaaksi, mutta hän oli myös Puolan kuningas ja katolinen.

Juhana III:n veli Kaarle-herttua oli puolestaan kiihkeä luterilaisen opin kannattaja ja katsoi Ruotsin kruunun kuuluvan hänelle.

Tästä riidasta seurasi kohta Ruotsi-Suomessa sisällissota. Suomen aatelisto asettui kuninkaalle uskollisena Sigismundin puolelle.

Kaarle-herttua sai puolestaan Suomen talonpoikaisväestön asettumaan hänen kannattajikseen syyttämällä aatelistoa menneen pitkän sodan aiheuttamista menetyksistä.

Nuijasota syttyy

Katarinan päivänä 25.11.1596 talonpoikien joukko kävi huovien kimppuun Isonkyrön kirkolla.

Tuolloin talonpojat aloittivat Turun linnasta paenneen Jaakko Ilkan johdolla ns. ”Nuijasodan” Sigismundin Suomen käskynhaltijaa Klaus Flemingiä vastaan.

Vuonna 1597 Aksel Kurjen johdolla taistelleet Flemingin huovit onnistuivat kuitenkin voittamaan Ulvilassa Pentti Poutun silloin johtamat ”nuijamiehet”.

Näytti jo siltä, että Sigismund olisi ratkaissut taistelun Suomessa edukseen, mutta Klaus Fleming kuolikin vuonna 1598, mikä heikensi Sigismundin asemaa. Tällöin hän nimitti nuijamiehet voittaneen sigismundilaisen Aksel Kurjen Suomen sotaväen ylipäälliköksi.

Samana vuonna Kaarle-herttua voitti Stångejoella Ruotsissa Sigismundin joukot, jolloin hän sai Ruotsin hallintansa. Nyt Kaarle-herttuan oli voitettava sigismundilaiset myös Suomessa, missä talonpojat olivat hänen puolellaan.

Taistelu vallasta Suomessa.

Elokuussa vuonna 1599 Kaarle-herttuan laivasto ja sotaväki nousi maihin Turun eteläpuolella ja jo muutamaa vuorokautta myöhemmin Marttilassa käyty taistelu sigismundilaisia vastaan päättyi Kaarle-herttuan joukkojen voittoon.

Siellä suomalaisten Sigismundin kannattajien ylipäällikkö Aksel Kurki kärsi tappion ja pakeni suomalaisten taistelujoidensa kanssa sigismundilaisten viimeiseen turvapaikkaan Viipuriin.

Sigismund asetti Viipurin linnoituksen päälliköksi kannattajansa Arvid Henrikinpoika Tawastin linnan edellisen komentajan Matti Laurinpoika Kruusin jälkeen tämän arvosteltua Klaus Flemingiä, ja osoittauduttua myös ymmärtävän Kaarle-herttua. Aluksi Tawast asetettiin Kruusin rinnalle linnan päälliköksi. Kun Tawast kuitenkin yritti ottaa linnan avaimet väkisin Kruusilta, oli tämä vihoissaan iskenyt niillä Tawastia lujasti päähän. Tämän johdosta ja kun Kruus entistä selvemmin osoitti kannattavansa Kaarle-herttuaa, siirtyi päällikkyys yksin Tawastille.

Sigismundin olisi ollut mahdollista vallata Suomi takaisin, mutta kun hän itse oli silloin Puolassa, ei hän ymmärtänyt lähettää Viipuriin lisäjoukkoja, vaikka Viipurin laajat linnoitukset olisivat tarvinneet puolustukseen ainakin 6000 – 7000 miestä.

Viipurin linnan komentajalla oli kuitenkin käytettävissään vain noin 1200 – 1400 miestä, kun Kaarle-herttua läksi laivoineen kohti Viipuria. Viipurin linnan valloittamista hän piti jopa tärkeämpänä kuin Sigismundin Suomen käskynhaltija Arvid Stålarmin puolustamaan Turun miehittämistä, minne Kaarle-herttua jätti vain osan joukostaan piirittämään kaupunkia.

Juhana III, (hall. 1568 – 1592), kivi-piirros (Museovirasto). Valokuva Timo Syrjänen.

Kuva 2: Sigismund, (hall. 1592–1599), öljymaalauk, Museovirasto. Tuntematon taiteilija, valokuva H. Malmgren.

Riidan ratkaisu siirtyy Viipuriin.

Vaikka Kaarle-herttua oli saanut miltei koko Suomen jo hallintaansa, ei Sigismund ollut vielä pois pelistä Viipurin ansiosta. Sigismundia kannattaneet suomalaiset pyysivätkin häneltä lisää joukkoja. Lopulta tämä lähetti Viipuriin 350 miestä käsittäneen saksalaisen ratsujoukon komentajinaan Kaspar von Tiesenhausen ja Wilhalm Farensbach.

Kaarle-herttuan joukkojen lähestyessä Viipuria heräsi Viipurin linnan uuden komentajan Arvid Tawastin alaisissa sotilaissa epäilyksiä linnan puolustusmahdollisuuksista.

Etenkin sigismundilaisten Aksel Kurjen nääntyneiden joukkojen saavuttua 16. syyskuuta 1599 Marttilasta tappion kärsittyään linnaan, alkoi tilanne linnan puolustajien keskuudessa olla kaoottinen. Heidän rivinsä alkoivat rakoilla ja sotilaita karkasi linnasta.

Kaarle-herttua saapuu joukkoineen Viipuriin

Kaarle-herttuan alukset saapuivat Viipurin lahdelle syyskuun 21. päivänä ja jo samana päivänä hänen laivansa rantautuivat Siikaniemelle Viipurin linnan länsipuolelle.

Astuttuaan maihin Siikaniemellä Kaarle-herttuan joukot valloittivat tuon esikaupungin, jonne sijoitetut Sigismundin saksalaiset ratsumiehet lyhyen taistelun jälkeen tuikkasivat siellä olleet talot tuleen ja pakenivat. Kuitenkin vain ulkovarustukset ja tuulimyllyt paloivat poroksi.

Seuraavana päivänä Kaarle itse nousi maihin joukkoineen kaupungin itäpuolella Pantсарlahdessa ja jätti alipäällikkönsä Pietari Stolpen sinne vahtiin piehköön sotilasosaston kanssa. Toisen sotilasjoukon hän sijoitti aseisiin Karjaportin eteen.

Näin koko kaupunki linnoineen oli saarrettu. Kaupungin porvarit ja Viipurin pormestari Harman Bröijer eivät kuitenkaan olleet, huolimatta Aksel Kurjen

Kaarle-herttua herjaa Klaus Flemingin ruumista, öljymaalauk, Albert Edelfelt 1878, Valtion Taidemuseo, Kuvataiteen keskusarkisto.

pyynnöstä, millään lailla innostuneita auttamaan sigismundilaisten käsissä olevaa kaupunkiaan sen puolustamisessa.

Niinpä kaupunkilaiset pormestari Bröijerin tuella avasivatkin piirittäjiltä vihjeen saatuaan erään Panssarlahden puolella olevista porteista ja niin Panssarlahden bastioni joutui Kaarle-herttuan alipäällikkö Stolpen joukkojen käsiin.

Viipurin kaupunki joutuu Kaarle-herttuan joukkojen haltuun

Vanhassa kaupungissa sigismundilaisten sotaväen pääosa tuskin huomasi Stolpen väen jo päässeensä Panssarlahden bastionin herraksi. Niin nopeasti tuo kaikki tapahtui.

Samalla linnan länsipuolella Siikaniemeltä lähti Kaarlen joukkoja veneillä salmen yli Tervaniemen rannan suunnassa kohti kaupungin eteläsatamaa.

Kun linnasta ammutuista tykinlaukauksista vain yksi Kaarlen veneistä upposi, Sigismundin puoluelaiden kesken syntyi kaupungissa pakokauhu. Useimmat heistä koettivat paeta uiden linnaan salmen yli, mutta Kaarle-herttuan veneissä olevat sotilaat estivät pakenevia sigismundilaisia pääsemästä tuon salmen yli. Suurin osa heistä tapettiin ja jotkut, niiden joukossa Aksel Kurki, joutuivat vangiksi.

Kaupunki oli hetkessä Kaarle-herttua miesten käsissä kun eteläsatamaan päässeet sotilaat murtautuivat läpi kaupunginmuurin Viipurin keskustaan.

Vain 70 von Tiesenhausenin vielä jäljellä olevaa ratsumiestä onnistui murtautumaan puolalaisen Dombuskin johdolla läpi Karjaportin ja ratsastamaan Kannaksen kautta Viroon ja Liivinmaalle.

Saatuaan näin kaupungin syyskuun 22. päivänä vuonna 1599 valtaansa Kaarle-herttuan joukkojen oli helppo valloittaa myös linna, jonka varusväki oli joutunut tappion pelossa paniikkiin. Linnan puolustajat näet antautuivat, kun suurilla tykeillä oli laukaistu muutamia raskaita ammuksia kohti linnaa.

Kaarle-herttua valtaa Viipurin linnan ja julistautuu Ruotsi-Suomen kuninkaaksi

Linna joutui syyskuun 23. päivänä Kaarle-herttuan joukkojen käsiin. Kuten edellä jo kerrottiin linnan salmen yli kaupungista linnaan uidessaan armeijan sigismudilaisten ylipäällikkö, ”nuijamiehet” Ulvilassa voittanut Aksel Kurki joutui Kaarle-herttuan miesten vangiksi.

Aksel Kurkea ei vielä Viipurissa tuomittu, vaan hänet vietiin Ruotsiin ja tuomittiin kuolemaan. Siellä hänet kuitenkin armahdettiin.

Linnan päällikkö Arvid Henrikinpoika Tawast antautui miehineen ja lankesi polvilleen linnaan marssineen Kaarle-herttuan eteen anoen armoa vällelleen ja itselleen.

Siitä huolimatta Arvid Henrikinpoika Tawast ja hänen poikansa Ivar, linnanvouti Lauri Martinpoika Greutz sekä 12 muuta Kaarlen vihaamaa linnan puolustajaa tuomittiin pikaoikeudenkäynnissä kuolemaan.

Heidän kaulansa katkaistiin kirveellä 27. päivänä syyskuuta Punaisella lähteellä vähän matkaa Äyräpään bastionista kaakkoon. Mestattujen päät nostettiin Karjaportin päälle rautatankoihin kiinnitettynä muistuttamaan, miten tuleva Ruotsi-Suomen kuningas Kaarle IX kohtelee vastustajiaan.

Saksalaisen ratsujoukon toinen päällikkö Wilhelm Farensbach säästettiin muukalaisena, mutta hänet vietiin vankina Aksel Kurjen kanssa Ruotsiin.

Viipurin jälkeen antautuivat muutkin vielä sigismundilaiset kaupungit,

näiden joukossa Turku. Näin uusi kuningas Kaarle IX sai veljenpoikansa pois Ruotsin valtaistuimelta ottaen itselleen kuninkuuden.

Mutta Ruotsi-Suomen silloisen sisällissodan todellinen verinen loppunäytös tapahtui Viipurissa jo syyskuun 27. päivänä vuonna 1599.

Suuret jälkiselvittelyt Turun oikeudenkäynnissä 1599

Aatelisten Sigismundin kannattajien teloitukset huipentuivat kuitenkin Turussa saman vuoden marraskuussa suuren poliittiseen oikeudenkäyntiin ja joukkomestaukseen. Siellä kaikkiaan noin 50 suomalaista aatelismiestä teloitettiin. Heidän joukossaan oli Klaus Flemingin 21-vuotias poika Johan, joka vasta sodan lopulla oli tullut Puolasta eikä hänellä ollut mitään tekemistä Kaarle-herttuan ja Sigismundin välisessä kiistassa kruunusta.

Ei ainoastaan aateliset vaan myös kirkonmiehet saivat tuntea Kaarlen vihaa. Niinpä yli 70 pappia ja piispa Eerik Sorolainen saivat ankarat syytteet ja sakkotuomiot uskollisuudesta Sigismundia kohtaan, mutta säilyttivät silti vielä päänsä.

Linköpingin valtiopäivillä vuonna 1600 Sigismund ja hänen perillisensä julistetaan menettäneen Ruotsin kruunun

Sigismundin tappio merkitsi samalla Suomen kirkon liittymistä Ruotsin kanssa luterilaiseen puhdasoppiseen linjaan, mistä kaikki paavillisuus oli nyt täysin hävitetty.

Saatuaan näin Suomen mallisen vallan ja kirkon hallintaansa Kaarle palasi Ruotsiin ja selvitti välinsä sikäläisen sigismundilaisen aateliston kanssa.

Vasta vuonna 1600 säädetyt julistivat Linköpingin valtiopäivillä Sigismundin ja hänen perillisensä menettäneen Ruotsin kruunun.

Kaarlen ankara komento herätti pahaa verta Ruotsissa kuin Suomessakin aateliston menettäessä poliittisen vaikutusvaltansa. Lisäksi Kaarle perutti noin puolet aatelin tiluksista valtiolle. Niinpä tuo kaikki nosti etenkin aateliston keskuudessa toiveita Sigismundin paluusta Ruotsin kuninkaaksi.

Nörköpingin valtiopäivillä vuonna 1604 Kaarle IX saa kuninkaan arvon

Vihdoin Nörköpingin valtiopäivillä vuonna 1604 vahvistettiin Kaarle IX:lle kuninkaan arvo ja hänet kruunattiin Upsalan valtiopäivillä 1607 juhlallisesti kuninkaaksi. Näin vallankumous saatiin päätökseen ja Ruotsin kruunu oli lujasti Vaasa-suvun päähaaran hallussa. Vuonna 1604 säädettiin myös uusi pe-

Charles the 9th Crowned A.º 1607. King of Swethes, Gothes and Vandalls, Great Prince of Finland &c. &c./

Kaarle IX, (hal. 1599 – 1611), gravyyri, Museovirasto.

sota oli saattanut venäläiset sotaväsymyksen valtaan, eivätkä ha ehkä katsonet voivansa aloittaa jälleen uutta sotaa.

Tuona aikana Venäjällä käytiin myös taistelua siitä, kenet valittaisiin tsaariksi. Vuonna 1613 venäläiset valitsivat vihdoon yksimielisesti uudeksi tsaariksi Mikael Romanovin, jonka suku hallitsi Venäjää aina vuonna 1917 siellä tapahtuneeseen vallankumoukseen saakka.

rintösääntö, jonka mukaan Ruotsin hallitsijat eivätkä heidän puolisonsa saaneet olla vääräuskoisia eikä toisen maan kuninkaita.

Venäjä ei käyttänyt hyväkseen Ruotsi-Suomen sisäistä taistelua kruunusta.

Tämä 1500- ja 1600-lukujen vaihteessa Ruotsi-Suomessa tapahtunut valtataistelu ei onneksi saanut venäläisiä käyttämään tilaisuutta hyväkseen.

Tuolloin jos milloin Venäjällä olisi ollut mahdollisuus vallata eripuraiselta, sisäisen heikkouden tilassa olleelta Ruotsi-Suomelta ainakin Viipuri ja muitakin arvokkaita sotilaallisesti ja kaupallisesti tärkeitä alueita. Etenkin Viipurin strateginen sijainti lännen ja idän välisenä avainasemana ymmärrettiin jo silloin erittäin tärkeäksi. Ilmeisesti vastikään käyty Täyssinän rauhaan vuonna 1595 päättynyt pitkä